

Döwür kyssasy. Üýtgedip gurmak döwri -1: Duýdansyz öwsen şemal

Category: Kitapcy, Medisina, Publisistika, Türkmen dili

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Döwür kyssasy. Üýtgedip gurmak döwri -1: Duýdansyz öwsen şemal

DÖWÜR KYSSASY / çeper publistik roman

Birinji bölüm

ÜÝTGEDIP GURMAK DÖWRI

Awtordan

Ululy-kiçili jemi dört bölümden ybarat bu bu eseriň birinji bölümi «Üýtgedip gurmak döwri», ikinjisi «Garaşsyzlyk döwri», üçünjisi «heýhajanelekçileriň» atlandyryşy ýaly «Türkmenbaşynyň zamanasy» barada. Onçakly uly bolmadyk dördünji bölümde bolsa, Türkmenbaşydan soň döwlet başyna geçen Gurbanguly Berdimuhamedowyň «Özgertmeler döwri» barada gidýär. Elbetde, men syýasatçy däl. Ykdysadyýetçem däl. Şonuň üçinem, beýan edilýän döwürleriň nogsanlyklarynam, oňaly taraplarynam hut öz başymdan geçiren wakalarymyň, şol ýyllara bolan hususy garaýyşlarymyň esasynda ýazdym. Çünki, men şol döwrüň içinde ýaşadym. Horluklary gördüm. Ejirini çekdim. Egerde, şol döwürlerde ýüz beren wakalar we şahsyýetler babatda ýalňyşlyk goýberen bolsam, ol meniň öz hatamdyr.

Elbetde, ol döwürleriň her birini her kim özüçe kabul edendir, wakalary özüçe başdan geçirendir, özüçe-de garşylandyr, özüçe baha kesendir.

Biri gün-günden üýtgäp duran ykdysady ýagdaýlaryň, başda hetdini tanaman dollar bilen bil tutuşyp, soňam «tapyr-tupur» onuň aşagyna düşen, günsaýynam hümmeti gaça-gaça mün derejedenem pes aşal düşen türkmen manadynyň önünde aljyrap garyp düşen bolsa, başga biri ol zatlardan ussatlyk bilen

peýdalanyp baýandyr, ýene biri telekeçilige baş goşup rysgaly rowaç bolandyr.

Şonuň üçinem, şol adamlaryň ol ýyllara maňa görä düýpgöter başgaça seredýän bolmaklary-da mümkindir we bu tebigy ýagdaýdyr.

Döredijilik işgärlerine hiç hili hak-hukuk berilmändigine, gaýtam öňküje hukuklarymyzyňam elimizden alnandygyna, ähli zatdan çetleşdirilip, aýak astyna taşlanandygymyza, çeper höwesjeňlerdenem at gaýtarym yzda, gara sanawda, gara perdäniň aňyrsynda saklanandygymyza garamazdan, biz garaşsyzlyga barybir şol wagtlaram guwanýardy, häzirem guwanyp ýörüs. Çünki, ol Türkmenistany resmi taýdan özbaşdak döwlet etdi, dünýä döwletleriniň sanawyna goşdy, tebigy baýlyklarymyza, bir asyr mundan öň elden gideren hak-hukuklarymyza, dini däp-dessurlarymyza, milli baýramçylyklarymyza eýe etdi, türkmen diline döwlet dili hukugyny berdi.

Diňe şu zatlaryň özem biziň ýaly öz ýurdunda mysapyrlyk çekip, öz öýünde, öz ene dilinde gürläp bilmän kemsidilip ýörlen adamlar üçin tapylgysyz bagt. Çünki, ol zatlar biziň gije-gündiz arzuw edip, ýetip bilmän ýören derejämizdi. Şonuň üçinem biz garaşsyzlyk döwrüniň beren kynçylyklaryna çydamlylyk görkezýärdik, başymyzdan inen agyr labyry garaşsyzlygyň özünden däl-de, ony bizden gysganan belli-belli adamlardan görýärdik we garaşsyzlygyň beren hak-hukuklarynyň iru-giç özümize-de nesip etjekdigine ynanýardy, oňa sabyrsyzlyk bilen garaşýardy.

Türkmenbaşynyň jan teslim edip, bakyýa göç etmegi, Gurbanguly Berdimuhamedowyň iş başyna gelmegi bilen, ýurtda düýpli özgertmeler emele geldi. Dördünji döwür başlandy. Türkmenbaşynyň girizen gadagançylyklarynyň, nogsanlyklarynyň tas ählisi diýen ýaly aradan aýryldy, düzedildi, üýtgedildi. Şonuň üçinem, ol döwri «Özgertmeler döwri» diýip, atlandyrdylar.

Döwür ýene-de üýtgär, bu günki görüp ýören zatlarymyzam has gowluga tarap ugur alar, ýöne bir zat welin üýtgeşsizligine galar, o-da üýtgedip gurmak we garaşsyzlyk döwrüniň ilkinji ýyllarynda, hususan-da Türkmenbaşynyň zamanasy diýlip

atlandyrylan döwürde türkmen halkynyň, esasanam, döredijilik işgärleriniň öz baýarlary, ýagny, türkmenbaşy tarapyndan sowet zamanasyndakysyndanam has beter gysylandygy, kemsidilendigi, ezilendigi, ýurduň medeniýet, bilim, ylym, medisina, sport taýdan göz-gülban derejede pese düşendigi, döredijilere oýnawaç hökmünde garalandygy baradaky hakykatdyr.

Siziň eliňizdäki kitap ine, şol zatlar barada, hormatly okyjy.

Birinji bölüm

Üýtgedip gurmak döwri

1. Duýdansyz öwsen şemal

Aklymyzy bilip ugran günümüzden beýläk bizi kommunistik ruhda terbiýeläp başladylar. «Agaň ors halky, ataň Lenin dilleriň seresi bolsa rus dilidir» diýdiler. Hudaýsyzlygy öwretdiler, dini-taglymatlarymyzdan ýüz döndertdiler, gurbanlyk üçin gurlan hiňňildiklerimizi ýykdylar, ataran gazanlarymyzy dökdüler. Hudaý barada aýdym aýtdyň diýşip, agalarymyzy, atalarymyzy, zyndanlara dykdylar, Sibire sürgün etdiler.

Biz bolsa şonda-da uly hyruç bilen:

*Gülzara öwrülen türkmen ilinden,
Kommunistik partiýa sag bolsun aýdýas,
Bagt guşy parlaýan halktyň dilinden,
Kommunistik partiýa sag bolsun aýdýas,*

– diýen ýaly aýdymlar aýtdyk.

Çünki, biz süwümsiz şol zatlara ynanýardyk. Çyndyr öýtýärdik. Öwredişleri ýaly ors halkyny beýik, özümüzizi yzagalak, nadan saýdyk. Otlap ýören goýundan enaýy däldigimizi, ors halky gelip dadymyza ýetişmedik bolsa özümüziziň halk hökmünde ýitip gitjek ekendigimizi öz-özümüz ykrar edýärdik.

Çünki, biz ol wagt bir wagtyň özünde o çetinde gündiz, bu çetinde gije bolup duran SSSR ýaly giň, kuwwatly hem uly döwletiň düzüminde durdyk. Ol döwlet ak patyşany agdaryp, ýurtda beýik rewolýusiýany amala aşyran Orsyýediň ýolbaşçylygynda döredilen, on baş sany respublikanyň synmaz

soýuzyndan ybarat, daş-töweregi demir galaly döwletdi. Onuň aýdanlaryna-da, görkezýän ýollaryna-da, göreldelelerine-de ynanmazlyk ýa «ýok» diýmek mümkin däldi. Asla oňa hakymyzam ýokdy. Çünki, öz ideýalaryna ynanmazçylyk edýänleri, garşy gidýänleri ýokarda ýañzydyp geçişimiz ýaly, onuň özi üçin has ähtibarlyrak ýerlere iberäýmesem bardy. Ol ýerlerden gaýdyp gelmek welin aňsat däldi.

Ana, şolar ýaly hökmürowan, güýçli, ýer ýüzüne howp salan faşizm ýaly beladan külli adamzady halas eden ägirt uly imperiýa bir demde dargar ötägider diýseler şondan bir ýyl öňem hiç kim ynanmazdy.

Emma bu hakykatdanam şeýle boldy.

Ýurda tas ýigrimi ýyla golaý baştutanlyk eden L.I.Brežnew garrap, halys tapdan düşdi we 1982-nji ýylyň 9-njy noýabrynda ýogaldy. Şondan soň Syýasy Býuronyň Çernenko, Andropow ýaly Brežnewdenem başbeter lagar düşen agzalarynyň yzly-yzyna başlyklyga saýlanyp, yzly-yzyna-da aradan çykmaklary döwlet başyna birneme ýaşrak adamy saýlamaklygyň zerurlygyny äşgär etdi. Bu biçe SSKP-niň Syýasy Býurosynyň şol wagtky iň ýaş agzasy, Syýasatçylar tarapyndan KCB-äniň başlygy Andropowyň «komandasyna» degişli hasap edilýän M. S. Gorbaçýowyň paýyna düşdi.

Ol turuwbaşdan özüni özünden öňkülere düýbünden meňzemeýän, hakykatdan-da, Andropowyň paç edijilikli ýoluny dowam etdiriji hakyky reformator hökmünde görkezdi. Ýurda uly özgertmeler döretdi. Aç-açanlyga ýol açdy, üýtgedip gurmak syýasatyny ygylan etdi. Halka demokratiýa berdi.

Şeýlelikde, jyn küýzeden çykdy. Göle ýüpden boşandy. Ençeme wagt bärei kapasada ýatan ýabany gaplaň gözenegi böwüsdi. Ýöne geň ýeri olaryň barysy birigip özlerini erkinlige goýberen adamyň üstüne süýnüp başladylar.

Onuň beren söz azatlygyny her kim özüçe peýdalanýardy. Her kim ondan öz bähbidini arady. Ozallar assyrynlyk bilen, dildüwüşikler arkaly hereket edýän garşydaş toparlar indi ýumruklaryny düwüşip orta çykdylar we biri-birleriniň üstünden aç-açan gum sowruşyp başladylar.

Şol özara dawalaryň, şahsy garpyşmalaryň soňy, Sowet döwletine

ýetmiş ýyllap ýolbaşçylyk edip gelen Kompartiýanyň üstüne hüjüm etmeklige çenli baryp ýetdi.

Bu zatlaryň has geň tarapy şo çaka çenli şol partiýanyň başynda duran, ony halkdan gabanyň gelen adamlaryň hut özüleri şondan ýaňa «ýanan» adamlar hökmünde çykyş edýärdiler. Gazanyň başynda oturyp, susagyň sapyny elinde saklan, şol döwrüň hözürini hemmelerden köp gören adamlaram öňki döwürde özüleriniň kimdir biri tarapyndan ýekirilendiklerini aýdyp aglaşýardylar. Netijede, dokuz börek iýeniň perýady ýekeje böregem datmadygyňkydan-da has güýçli çykýardy. Üstesine-de, şolary «ezeniň», «horlanyň» kimdigi tä şol döwrüň soňuna çenli bilinmän galdy. Ol häzirem bilnenok. Bilinmezem. Çünki, ol adamlary «horlanlar» şol «horlandyk» diýýän adamlaryň hut özüleridi. Olar özüleri-de bilmezden bir-ä özülerini gorayardylar, birem öz-özüleriniň üstüne hüjüm edýärdiler.

Öň biziň aňymyzdan Hudaýy aýryp, içini kommunistik ideýlardan dolduran adamlar indi özüleriniň şol pikirlerini ret edýärdiler. «Şunça ýyllap kim-kimleriň yzyna eýerip, ýalňyş ýoldan ýörediňiz, diýip, gaýtam biziň özümüzizi günäkärlerýärdiler. Entek ylmy taýdan doly işlenip düzülmelik, many-mazmuny gutarnykly kesgirilenmedik, tassyklanmadyk ykdysady meýilnamalary, maddy özgertmeleri, ruhy öwrülişikleri boýnomyza atjak bolýardylar. Öň şolaryň hyzmatlaryny edendiklerine, ideýalaryna gulluk edendiklerine garamazdan öňki döwrüň ähli betbagtçylyklaryny Lenin, Stalin ýaly birwagtlar ölüp giden adamlaryň üstüne ýükleyärdiler. Şol zatlara özüleriniň hem dahyllydyklaryny, şu çaka çenli özüleriniň şol adamlaryň ýörelgeleri bilen ýöräp, kölegelerini goraglap gelendiklerini, şol zatlara özülerindenem belet adamlardan bujak bolýardylar.

Dogry, halk Lenindir-Staliniň özülerindenem, olaryň gurup beren sistemalaryndanam bizar bolupdy, täze bir tertip-düzgünli, akyllý-başly dolandyrylýan döwleti isleýändigilerem çyndy, ýöne gygyryşýan adamlaryň birem ýykjak bolýan döwletiniň ýerine oňa görä has oňyn syýasatly, kämil ykdysadyýetli döwletiň taslamasyny düzüp berip bilmeýärdi. Tankytlanýan köne adamlaryň, ýumrulýan hökümetiň, kommunistik partiýanyň

terbiýesini alan, şolaryň ady bilen özüni oda, suwa uran, kükregini oka geren ýaşuly nesil, hususan-da oba adamlary bolsa serimsal halda töwereklerine garanjaklaşýardylar, haýsy tarapa ýörejeklerini, kimiň yzyna düşjeklerini bilmän aljyraşýardylar. Ömürboýy gursak jübülerinde göterip gelen gyzyl bileklerini nirede bukjaklaryny bilmän kösenýärdiler, goranýardylar, öz ideýalaryna wepaly bolup galmak üçin, ähli goh-galmagallardan çetde durmaga, täzeçillere goşulmazlyga, «kom-dan, «gem-e» öwrülmezlige çalyşýardylar.

Bu olaryň ömürboýy görkezip gelen ençeme gahrymançylyklarynyň iň soňkusydy.

Hüjümçiler welin ýeke bir Kompartiýany tankytlamak, ony aradan aýyrmak, köp partiýalylyk sistemasyny girizmek bilenem çäklenmän, döwletiň özüni ýykmaklygyňam aladasyny edip ugradylar.

Ol göreşiň başyny Baltika ýakasynda ýerleşýän respublikalaryň ýolbaşçylary başladylar. Olar ilkinjileriň biri bolup öz kompartiýalaryny SSKP-den aýrybaşgaladylar. Ondan soň tutuş döwletiň düzümini, düzgünini üýtgetmekligiň, täzelemekligiň gürrüňini edip ugradylar. Olaryň SSSR Ýokary Sowetiniň mejlislerinde öňe sürýän şolar ýaly pikirleri Merkezi Aziýanyň Halk wekilleri tarapyndan ýiti garşylyklara sezewar edilýärdi. Hatda Türkmenistan ýaly SSSR-iň iň yza galak respublikasy hasap edilýän döwletlerem öz ýerli metbugatlarynda, radiolarynda, telewideniýelerinde olara garşy çykyşlar gurnaýardylar. Öz obasyndan başga ýerde tanalmaýan adamlar mawy ekrana çykyp, dünýä belli adamlaryň garşysyna gaýybana piçjiň atýardylar, akyllysyraşýardylar, hatda otuzynjy ýyllaryň tutha-tutluklaryna dolanmaklyga çenli çagyryan pursatlaram bolýardy. Emma, olaryň ol çykyşlary edil ýüňe suw sepelän ýaly agyzlarynyň töwereginde ýitip, ýakalaryna siňip gidýärdi. Moska ýüzýärdi, äpet «pil» bolsa onuň «jow-jöwüne» gulagam asman, öz ýoly bilen, äwmän gidip barýardy. Publisistika